

УДК 811.111'37'42

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2018.1\(40\).137077](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2018.1(40).137077)

Строченко Л.В.

кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

КОНЦЕПТ GENIUS В АНГЛОМОВНІЙ НАУКОВІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Стаття присвячена дослідженню особливостей вербалізації концепту GENIUS в англomовній науковій картині світу. В роботі наведено основні аспекти дослідження картини світу та її варіантів; проаналізовано дефініції лексичної одиниці genius в англomовних спеціалізованих словниках; виокремлено концептуальні ознаки досліджуваного концепту в науковій картині світу.

Ключові слова: вербалізація, концепт, концептуальна ознака, картина світу, геній.

Строченко Л.В. Концепт GENIUS в англomовній науковій картині світу. *Стаття присвячена дослідженню особливостей вербалізації концепту GENIUS в англomовній науковій картині світу. В роботі наведено основні аспекти дослідження картини світу та її варіантів; проаналізовано дефініції лексичної одиниці genius в англomовних спеціалізованих словниках; виокремлено концептуальні ознаки досліджуваного концепту в науковій картині світу.*

Ключевые слова: вербалізація, концепт, концептуальний признак, картина мира, геній.

Strochenko L. Concept GENIUS in the English scientific image of the world. *The article is dedicated to the investigation of the peculiarities of verbalization of the concept GENIUS in the English scientific image of the world. The research presents main aspects of the study of the phenomenon of genius in psychology; analyzes definitions of the lexical unit "genius" in the English specialized dictionaries; singles out conceptual features of the analyzed concept in the scientific image of the world. Concept is a basic unit of human mental code, which has an internal structure consisting of conceptual features; it is the result of the individual and social learning of the world. Conceptual features contain comprehensive information about the corresponding object or phenomenon, as well as the interpretation of information of public consciousness and the treatment of the subject or phenomenon. The following conceptual features of GENIUS in the English scientific world image have been singled out: intellectual power; creative power; uncommon, exceptional superiority; originality; demonstrated achievement, specific knowledge of a domain, mastery of the skills, autonomy, endurance, "flow", deviance, zeal, power of working.*

Key words: verbalization, concept, conceptual feature, image of the world, genius.

Когнітивна лінгвістика як частина когнітивної науки є напрямом, в центрі якого знаходиться мова як загальний когнітивний механізм. Суть дії цього механізму становить акт інтерпретації: в процесі продукування мовлення інтерпретується зовнішній світ людини, а в процесі сприйняття мовлення інтерпретується вона сама. Тому підхід до мовних явищ з точки зору когнітивної лінгвістики можна назвати інтерпретуючим [3, 17-21]. Когнітивна лінгвістика базується на розумінні мови як когнітивної здатності, тобто розглядає мову як пізнавальне знаряддя кодування та трансформації знань, причому мова є не лише внутрішньою здатністю людини. Вона надана

людині ззовні та створена незалежно від конкретного індивіда, нав'язуючи йому при засвоєнні свій спосіб категоризації і концептуалізації світу та внутрішнього рефлексивного досвіду етносу [19, 214]. «Мова – це унікальна знакова система та когнітивний процес, оскільки вона є не лише продуктом пізнавальної діяльності людини, але й разом з тим є одним із основних способів здійснення цієї діяльності» [7, 11]. Вивчення принципів взаємодії двох основних когнітивних систем – мови та сприйняття – знаходиться сьогодні у фокусі уваги численних когнітивно орієнтованих досліджень [4, 192]. Центральна проблема в когнітивній лінгвістиці пов'язана із встановленням залежності та співвідношень таких ланок у когнітивному ланцюжку – розум (свідомість) – мова – репрезентація – концептуалізація – категоризація – сприйняття [7, 34]. Таким чином, когнітивна лінгвістика досліджує мову в безпосередньому зв'язку з розумом людини, мисленнєвими, пізнавальними процесами та механізмами і структурами, що лежать у їхній основі [2, 15-16].

На сучасному етапі розвитку головними завданнями когнітивної лінгвістики є аналіз природи мовної компетенції людини, її онтогенезу; дослідження специфіки категоризації та концептуалізації; опис організації внутрішнього лексикону людини відповідно до структур репрезентації знань і механізмів пам'яті; пояснення когнітивної діяльності людини у процесах породження, сприйняття і розуміння мовлення, комунікації; дослідження пізнавальних процесів і ролі природних мов у їхньому здійсненні; встановлення співвідношення мовних структур із концептуальними; співвідношення мовних знаків та відображених у них культурних реалій; виявлення та опис мовної картини світу та її фрагментів тощо [19, 214].

На сьогоднішній день когнітивна семантика має досить розгалужений характер. Одним з аспектів досліджень у галузі когнітивної семантики є теорія картини світу. Термін «картина світу» був уведений у фізиці наприкінці XIX – на початку XX сторіччя В. Герцем, який визначив її як сукупність внутрішніх образів зовнішніх предметів, з яких логічним шляхом можна отримати знання про властивості та поведінку предметів. Згодом дане поняття отримує загальнофілософський статус та стає об'єктом гуманітарних досліджень [16, 156-157]. Картина світу визначають як «систему інтуїтивних уявлень про реальність» [18, 127], «цілісний глобальний образ світу» [13, 19], «сукупність світоглядних знань про світ» [9, 141]. Картина світу, яка відображена у свідомості людини, є «вторинним існуванням світу», закріпленим та реалізованим в особливій матеріальній формі – мові [10, 56]. Кожна мова відображає певний, характерний лише для неї спосіб сприйняття світу, який складається в певну систему поглядів, що поділяється всіма носіями цієї мови. Дана система відображає картину світу, представлену концептами [11, 62]. З огляду на це, важливим завданням сучасної когнітивної лінгвістики є вивчення концептуальної картини світу, її складників – концептів, а також механізмів їхньої вербалізації [15, 5].

Концептуальну картину світу визначають як глобальну, цілісну систему інформації про універсум, що перебуває у розпорядженні людини [6, 280]. Концептуальна картина світу – «це ідеально представлений взаємозв'язок

об'єктивних предметів та процесів, відповідно існуючих у складній системі взаємозв'язків у світі понять» [6, 75]. Людина створює концептуальну картину світу в процесі своїх контактів з навколишньою дійсністю. Для її створення людина залучає усі види психічної діяльності від почуття і сприйняття до мислення та самосвідомості. Але концептуальна картина світу не є простим віддзеркаленням навколишньої дійсності, «це завжди якась інтерпретація» [14, 29]. Оскільки кожна людина неповторно сприймає світ в залежності від своїх природних здібностей, схильностей, а також від культури своєї епохи, то концептуальна картина світу є результатом створення суб'єктом певного образу світу. Слід зазначити, що суб'єктом у даному випадку може бути як окрема людина, так і народ і людство в цілому [там само, 31-32]. Слід зазначити, що когнітивна лінгвістика ґрунтується на положенні про те, що мовна форма є відображенням когнітивних структур, і тому між когнітивними та мовними структурами існують певні кореляції. Згідно з цим, концептуальна картина світу знаходить своє відображення у мові. Мовна картина світу є частиною концептуального світу людини, відбитого у мовних формах [8, 142]. Концептуальна картина світу реалізується за допомогою мови, а частина її закріплюється в психіці людини через ментальні репрезентації іншого типу – образи, схеми, картини [17, 25]. Аналіз фрагментів концептуальної картини світу відбувається на основі виділення мовних одиниць, які репрезентують відповідні концепти [12, 14], оскільки саме мова є засобом вираження концептуальної картини світу, вона є важливою формою існування знань як спосіб закріплення відображальної діяльності мислення [6, 22].

Лінгвістичний підхід до вивчення картини світу розрізняє два її типи: наукову, що опосередкована науковим знанням, та наївну, яка формується у свідомості носія мови в ході безпосереднього пізнання реального світу під впливом і в категоріях його національно-мовного, історичного та культурного досвіду [16, 156-157]. Наївні картини світу, які витікають зі значень слів різних мов, можуть в деталях відрізнитися одна від одної, тоді як наукова картина світу не залежить від мови, якою вона описується [1, 325]. На відміну від наукової, наївна картина світу включає в себе не тільки відображені об'єкти, а й позицію суб'єкта, його ставлення до цих об'єктів [10, 67].

Мета даної розвідки полягає у вивченні особливостей вербалізації англійського концепту GENIUS у науковій картині світу на матеріалі спеціалізованих словників з психології та енциклопедій.

Насамперед звернімося до аналізу дефініцій лексичної одиниці-номінанта досліджуваного концепту в англійських спеціалізованих словниках з психології.

“Genius: the demonstrated exceptional achievement in a person. Different theories: born with, environmental reasons, overcompensation for inferior feelings. Generally seen as a joint product of hereditary and environment” (20).

Наведена дефініція містить коротке визначення феномену геніальності, що проявляється у виняткових, надзвичайних досягненнях людини, та наводить три основні теорії виникнення цього феномену та загальноприйняте його тлумачення як поєднання спадковості та оточення.

Ще одне тлумачення в англomовному професійному словнику наводить визначення людини-генія, зазначаючи притаманні їй надзвичайні здібності та креативність, зокрема, інтелект, причому одним із показників виступає рівень IQ – 140 і вище:

“Genius: a term used to describe a person with exceptional ability and creativity within a particular field, for instance intellect (by defining IQs of 140 + as the guideline for genius)” (21).

Отже, наведені дефініції актуалізують такі концептуальні ознаки GENIUS як винятковість (вербалізується лексемою *exceptional*), розумові здібності (*intellect, defining IQs of 140+*), творчі здібності (*creativity*), досягнення, які було продемонстровано, доведено (*demonstrated achievement*).

Орієнтована на більш широке коло читачів *Encyclopedia Britannica* містить розлогу статтю, присвячену феномену геніальності, на початку якої уточнюється, що у психології геній – це людина із надзвичайним інтелектом:

“Genius, in psychology, a person of extraordinary intellectual power» (22).

Надалі автор статті наводить історію виникнення теорію про встановлення геніальності людини за допомогою тестів на інтелект та критику цих розробок:

“Definitions of genius in terms of intelligence quotient (IQ) are based on research originating in the early 1900s. In 1916 the American psychologist Lewis M. Terman set the IQ for “potential genius” at 140 and above, a level exhibited by about 1 in every 250 people. Leta Stetter Hollingworth, an American psychologist who studied the nature and nurture of genius, proposed an IQ of 180 as the threshold—a level that, at least theoretically, is exhibited by only about one in every two million people» (22).

Як бачимо, у наведеному уривку актуалізується ще одна концептуальна ознака – рідкість генія – *one in every two million people*. Також вводиться термін *“potential genius”* – людина, яка має надзвичайні здібності, але не завжди їх реалізує.

Однак, психологи, які спеціалізуються на дослідженні обдарованих дітей, з’ясували, що надзвичайні здібності фіксуються набагато частіше, ніж очікувалось. Це може свідчити про неефективність тестів на інтелект, або ж про те, що це так звані «потенційні генії», які мають здібності, але ще не встигли застосувати їх:

“Psychologists who specialize in the study of gifted children, however, have observed that the genius designation occurs much more frequently than would be expected, leading some to speculate that a “bump” in the normal curve has emerged, with many more geniuses appearing in the general population than would seem statistically probable. There is the possibility, of course, that conventional intelligence tests are ineffective in measuring intellectual ability beyond a certain point. In any event, “genius,” as determined by these tests, simply means great intellectual ability and signifies potential rather than attainment» (22).

Таким чином, ще раз спостерігаємо актуалізацію концептуальної ознаки досягнення, які було продемонстровано, доведено.

Цікавим є розмежування значень феномену геніальності у трактовці

автора словникової статті у даній енциклопедії. Так, згідно теорії М. Термана, геніальність – це виключно надзвичайні інтелектуальні здібності, тоді як друге значення, більш популярне, на думку автора статті, було розвинуто завдяки працям Ф. Гальтона, який визначав геніальність як творчі здібності, які реалізувались у конкретному досягненні, що має довготривалу цінність.

“The word genius is used in two closely related but somewhat different senses. In the first sense, as popularized by Terman, it refers to great intellectual ability as measured by performance on a standardized intelligence test. In the second and more popular sense, as derived from work of the 19th-century English scientist Sir Francis Galton, it designates creative ability of an exceptionally high order as demonstrated by actual achievement—always provided that such achievement is not merely of transitory value or the result of accident of birth» (22).

У наведеному нижче уривку наводяться відмінності між геніальністю і талантом, у якому актуалізуються нові концептуальні ознаки GENIUS, а саме: оригінальність, можливість розкривати щось нове у досі незвіданих сферах:

*“Genius is distinguished from talent, both quantitatively and qualitatively. Talent refers to a native aptitude for some special kind of work and implies a relatively quick and easy acquisition of a particular skill within a domain (sphere of activity or knowledge). Genius, on the other hand, involves **originality, creativity, and the ability to think and work in areas not previously explored**—thus giving the world something of value that would not otherwise exist» (22).*

У описові різних теорій походження та природи геніальності зустрічаємо ще дві актуалізовані концептуальні ознаки – завзяття та праця:

*“There have been a variety of attempts to explain the nature and source of genius, as well as many investigations of the relationship of genius to madness. Galton, who inaugurated the systematic study of genius, formulated the theory that genius is a very extreme degree of three combined traits—**intellect, zeal, and power of working**—that are shared by all persons in various “grades.” In his *Hereditary Genius* (1869), he put forth the idea that genius, as measured by outstanding accomplishment, tends to run in families. This became a controversial viewpoint, and, since its introduction, scientists have disagreed about the degree to which biological heredity, as distinct from education and opportunity, is responsible for the great differences in achievement between individuals» (22).*

Оскільки теорії про спадковість геніальності та її пов'язаність із безумством є досить контроверсійними, ми не включаємо відповідні концептуальні ознаки до нашого переліку.

Сучасні дослідники зазначають, що геніальність завжди супроводжується досконалим знанням у певній сфері, майстерністю, самостійністю, яка дозволяє не тільки працювати наодинці, але й висловлювати новаторські погляди, витривалістю та натхненням:

*“The study of eminent men and women showed how great creative achievement cannot exist without **mastery of the skills and specific knowledge of a domain**. These can be achieved only through excellent training and access to accomplished teachers and mentors. At the same time, Csikszentmihalyi*

demonstrated a link between creative genius and “flow,” a state of mind in which the creative individual experiences a sense of challenge, timelessness, and oneness with the work at hand. Finally, in studying the personalities of prominent individuals, Csikszentmihalyi identified common attributes in their psychological makeup. One such trait is autonomy, which is needed for working alone and for daring to express novel or divergent points of view. Another example is endurance, which involves an ability to persist, to complete tasks, and to follow through—a characteristic that all true geniuses seem to have» (22).

Серед інших концептуальних ознак геніальності, виокремлених в англomовній науковій картині світу відзначимо відмінність від інших:

“The qualities of extreme genius may, however, be associated with unique problems. While Terman found that children of high general intelligence, classified as “gifted” or “potential genius,” are on the average superior to other children in physique and health and in emotional and social adjustment, Hollingworth’s studies (as well as more-recent investigations) showed that profoundly gifted children may suffer a variety of problems related to their clear deviance from their age peers» (22).

Таким чином, проведений аналіз уможливив виділення таких концептуальних ознак концепту GENIUS в англomовній науковій картині світу: винятковість (вербалізується лексею *exceptional, superior*), розумові здібності (*intellect, defining IQS of 140+*), творчі здібності (*creativity*), досягнення, які було продемонстровано, доведено (*demonstrated achievement*), досконалі знання у певній сфері (*specific knowledge of a domain*), майстерність (*mastery of the skills*), самостійність (*autonomy, which is needed for working alone and for daring to express novel or divergent points of view*), яка дозволяє не тільки працювати наодинці, але й висловлювати новаторські погляди, витривалість (*endurance, which involves an ability to persist, to complete tasks, and to follow through*), натхнення (“*flow*”), відмінність від інших (*deviance*), завзяття (*zeal*), праця (*power of working*), оригінальність (*originality, the ability to think and work in areas not previously explored*).

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розгляді особливостей вербалізації концепту GENIUS в англomовному різножанровому дискурсі.

Список літератури

1. Апресян Ю.Д. Значение и оттенок значения // Известия АН СССР. Отделение литературы и языка. – Т. XXXI. – Вып. 4 – М., 1974. – С. 320-330.
2. Болдырев Н.Н. Антропоцентричность языка с позиций разных культур // Материалы III Международной научной конференции «Филология и культура». – Тамбов: Издательство Тамбовского университета, 2001. – С. 15-20.
3. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода // Вопросы языкознания, 1994. – №4. – С. 17-33.
4. Ивашкевич И.Н. О роли перцептивных признаков в процессах языковой категоризации // Международный конгресс по когнитивной лингвистике: Сб. мат-лов 26-28 сентября 2006 года. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2006. – С. 192-198.
5. Колегаева І.М. Що нам показує картина світу: людський чинник онomasіологічних процесів / І.М. Колегаева // Наукові записки НаУКМА. – Том 164. Філологічні науки (Мовознавство) – 2014. – С.8–11.
6. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании языка. – М.: Наука, 1990. – 108 с.

7. Кравченко А.В. Язык и восприятие // Когнитивные аспекты языковой категоризации. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1996. – 160 с.
8. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора. Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 141-172.
9. Кухаренко В.А. Интерпретация текста: Учебник для студентов филологических специальностей. – 3-е изд., испр. – Одесса: Латстар, 2002. – 292 с.
10. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. – Минск: ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
11. Медведева А.В. Национально-культурный компонент языкового символа // Когнитивная семантика: Материалы Второй Междунар. shk.-семинара по когнитивной лингвистике. – Тамбов, 2000. – Ч.1. – С. 62-65.
12. Пименова М.В. Методология концептуальных исследований // Антология концептов / Под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – С. 14-16.
13. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психоконітивний та етнокультурний аспекти). – К. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
14. Серебrenников Б.А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и мышление. – М.: Наука, 1988. – 247 с.
15. Цапок О.М. Мовні засоби репрезентації концепту КРАСА в поезії українських шістдесятників: Автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 2004. – 20 с.
16. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. – К.: АртЕк, 1998. – 237 с.
17. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. – М.: Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – 248 с.
18. Руднев В.В. Словарь культуры XX века. – М.: Аграф, 1997. – 384 с.
19. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
20. Genius. – [Electronic resource]. – Mode of access: <https://psychologydictionary.org/genius/>
21. Genius. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.itseducation.asia/psychology/g.htm>
22. Genius. – [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.britannica.com/topic/genius-psychology>

References

1. Apresjan, Ju.D. (1974). Znachenie i ottenok znachenija. In *Izvestija AN SSSR. Otdelenie literatury i jazyka*. T. XXXI. Vyp. 4. M., 320-330.
2. Boldyrev, N.N. (2001). Antropocentrichnost' jazyka s pozicij raznyh kul'tur. In *Materialy III Mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii «Filologija i kul'tura»*. Tambov: Izdatel'stvo Tambovskogo universiteta, 15-20.
3. Dem'jankov, V.Z. (1994). Kognitivnaja lingvistika kak raznovidnost' interpretirujushhego podhoda. In *Voprosy jazykoznanija*, 4, 17-33.
4. Ivashkevich, I.N. (2006). O roli perceptivnyh priznakov v processah jazykovoju kategorizacii. In *Mezhdunarodnyj kongress po kognitivnoj lingvistike: Sb. mat-lov 26-28 sentjabrja 2006 goda*. Tambov: Izd-vo TGU im. G.R. Derzhavina, 192-198.
5. Kolehayeva, I.M. (2014). Shcho nam pokazuye kartyna svitu: lyuds'kyj chynnyk onomasiolohichnykh protsesiv. In *Naukovi zapysky NaUKMA. Tom 164. Filolohichni nauky (Movoznavstvo)*, 8–11.
6. Kolshanskij, G.V. (1990). *Objektivnaja kartina mira v poznanii jazyka*. M.: Nauka.
7. Kravchenko, A.V. (1996). Язык и восприятие. In *Kognitivnye aspekty jazykovoju kategorizacii*. Irkutsk: Izd-vo Irkut. un-ta.
8. Kubrjakova, E.S. (1988). Rol' slovoobrazovanija v formirovanii jazykovoju kartiny mira. In *Rol' chelovecheskogo faktora. Jazyk i kartina mira*. M.: Nauka, 141-172.
9. Kuharenko, V.A. (2002). *Interpretacija teksta: Uchebnik dlja studentov filologicheskikh special'nostej*. Odessa: Latstar.
10. Maslova, V.A. (2004). *Kognitivnaja lingvistika*. Minsk: TetraSistems.
11. Medvedeva, A.V. (2000). Nacional'no-kul'turnyj komponent jazykovogo simbola. In *Kognitivnaja semantika: Materialy Vtoroj Mezhdunar. shk.-seminara po kognitivnoj lingvistike*. Tambov. 1, 62-65.

12. Pimenova, M.V. (2007). Metodologija konceptual'nyh issledovanij. In Antologija konceptov. Pod red. V.I. Karasika, I.A. Sternina. M.: Gnozis, 14-16.
13. Selivanova, O. (2004). Narisi z ukrajins'koji frazeologiji (psihokognitivnij ta etnokul'turnij aspekti). K. – Cherkasi: Brama.
14. Serebrennikov, B.A. (1988). Rol' chelovecheskogo faktora v jazyke. Jazyk i myshlenie. M.: Nauka.
15. Tsapok, O.M. (2004). Movni zasobi reprezentaciji konceptu KRASA v poeziji ukrajins'kih shistdesjatnikiv: Avtoref. dis ... kand. filol. nauk: 10.02.01 / Odes'kij nacional'nij universitet im. I.I. Mechnikova. Odesa.
16. Shtern, I.B. (1998). Vibrani topiki ta leksikon suchasnoï lingvistiki. K.: ArtEk.
17. Kratkij slovar' kognitivnyh terminov (1996) / Kubrjakova E.S., Dem'jankov V.Z., Pankrac Ju.G., Luzina L.G. M.: Filologicheskij fakul'tet MGU im. M.V. Lomonosova.
18. Rudnev, V.V. (1997). Slovar' kul'tury XX veka. M.: Agraf.
19. Selivanova, O. (2016). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediya. Poltava: Dovkillya-K.
20. Genius. – [Electronic resource]. – Mode of access: <https://psychologydictionary.org/genius/>
21. Genius. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.itseducation.asia/psychology/g.htm>
22. Genius. – [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.britannica.com/topic/genius-psychology>

Стаття надійшла до редакції 7.03.2018 р.